

GÜNÜN YAZISI

Tarihin hükmü

Bir milletin hayatı teşkil eden, o milletin yaşamını içindeki akışında gideye veya bu tür bir peri ve onemi olan herhangi bir hadise veya şahıs hakkında tarihin ve eğit hukum dameşek ve alâka konusu olmuştur. Tarihi hadiselerin, vukuundan kısa veya uzun bir zaman sonra, tahâlî ve tenkidi, o hadisenin sebep ve nesnelerinin araştırılması ve belirlenmesi gibi gerek bu tarihi hadise, gerek onun olusunun rol ve mevkî sahibi tarihi sunayı hâkimde müsibet veya menfi, kesin veya şüpheli bir hukum vermek de minhâmen bir tarihehîn işi ve vazifesidir.

Bu hukum ne zaman ve hangi şartlar altında verilebilir? Bu hukumun isabetli veya tarafsız olmasının hâsiâtında hangi amiller nazzarâ alınmalıdır? Herhangi bir fikir ve kannatı tarihi hadise ve tarihi sunayı hâkimde tekte veya aleyhî desleyen hissiyati «Tarihin hükmü» ya da iddiâ etmek doğru mudur? İşte bir takim usuller ki, tarihi hadiseler üzerine eğilen, onların yeniden teşkil ve tertibi için müdevven usullere bası vuran bir tarihehîn işi vazifesi, bu meselede gayet geniş ve çok cepheli bir inceleme yaptıktan, tarihi şeniyetlerin tegizinde kullanılan şehadet mührəssəsinin, yanı tarihi hadiselerin yeniden teşkil ve tertibi için kullanılan vanitanın, çok defa, as güvendir ve inanılır olusudur. Çünkü iyi bir müşahedî müşküldür ve tahakkuk ettirilen müşahedeler de zamanı aldıracı tâmimlere meydân vermektedirler. Bu na misâl olmak üzere, büyük ihtiyâlinden evvel Fransanın hali hâkimde birbirine tamamen zit iki türü müşahedelerin mevcudiyeti gösterilir: Filhakika, bazıları o sularlarda Fransız köylülerinin açılı vaziyetlerini, sefaletlerini tarislarda ot yediklerini, kırıla dağlımış yabanî hayvanları benzediklerini müşahede ve kaydetmeye, diğer bir kişi ise, bilakis bu köylülerin inanılmayacak derecede ahsatlı, kuvvetli ve mesut olduklarını, memleketteki her tarafında büyük bir bolâk ve memnuniyet görüldüğünü tesbit etmektedirler. Bunun gibi, aynı zamanda ve aynı yere ait derin görüş farklıları olan misâilleri cogâitmak kabildir. Bu vaziyette hâkî durumu öğrenmek ve buna dayanarak tarihi bir hukum vermek ne derse gec bir istir! Yanlışlık se-

YAZAN:

PROF.

*M. Tayyib
Gökbilgin*

sam eden iktidar ve nüfus sahipleri tarafından yapılanlığı takdirde, nasıl bir kıymet veya kıymetsizlik hukmu ifade edileceğini baya ve ishtan varstedir. Birincisi, tarihin hükümlerini öğrenmek ve dinlemek için acele etmemek iktidardır. Hâdisenin ve o hâdiselerde müsibet veya menfi rol oynayan şahısların hayatlıyetlerini, aktualiteğin vazifelerini kaybetmemelerini beklemek doğru olur ve ancak ondan sonra suhûr edecek «Tarihin hükmü» müstak bir kıymet kazanır. Bu na sit bir misali kendi tarihimizden sık sık burada okutmak mümkünür.

XVI asır sonlarında İran ve Ayyubîye harplerinde rol oynayan, şerderlik yapan ve iki defa da Sadrazam olan Ferhat Paşa hâkkındaki tarihin bütümü buna misal olmak istiyoruz. Bu Vezir, Safavi İranı ile müzaffâ bir harp yaptıktan ve neticede de çok kazançlı bir sulh adâne taâvâffâk olduktan sonra Ayyubîye harplerinde de vazifeye esirâlmıştı. Fakat onun aleyhî dâşmanları Koca Sinan Paşa ve Damat İbrahim Paşa Ferhat Paşanın muvaffakiyetlerini çekemiyerek ve aleyhî hinde bin bir türkî tervîr ve iftirdâserek azâzîrmeye muvaffak oldular. Bu hâsusta Sinan Paşanın bol bol altın dağıtarak, türkî nimet ve mensap vaadleri yaparak Ferhat Paşa aleyhîde kuvvetli bir hasan cephesi yaratmaya çalıştığı görüldüyordu. Padışahı da, asıl Mihâl ve Yuda ile gizli ittifâki olduğuna inandırmıştır, asıl ve katilî fetvalar almışlardı. Sinan Paşa ile İbrahim Paşanın maksatları Sadaret makamı ve iktidarı idi. Nihayet bu kin ve garez özyâsi içinde emellerine muvaffak oldular ve kendisi Tuna üzerinde bir köprü yaptırdı ve vâsa hazırladığı sırada azlini ve sonra da katilini temin ettiler.

Bu hâdise ve Ferhat Paşa hâkkında, devrinde bir tarih hükmü edinmek lazımlı gelse idi, hiç şüphe yok ki, İbrahim Paşanın tolhisinde sıkrettigi ve mucip sebepleri ve Oğuzadenin fetvasındaki şerî delilleri nazara alarak müthalâa yürütmek ıcap edecekti. Halbuki, vak'adan yarım asır sonra Peçevî tarihin hükmüne bakınas nasıl belirtmektedir: «Merhumun (Ferhat Paşa) Aćem seferlerinde bu kadar hizmeti ve futuhatı ve Şah gibi bir düşmana bas egdirip oğlunu rehine getirdiği unutulacak hizmet değil iken biçarenin mükâfatı bu yâuden zuhur etti. Merhum Sultan Murat Han asrı olsa merhuma kıymak ihtiyâlî yok idi halbuki katil değil azle bile müstahak değildi. Lâkin Sultan Mehmet gayet sadedî ve vezirlerin yalan ve hilelerinden gafl olmazla böyle nahak işleri nefis ve garez ile vücûd getirdi ve biri birini takip ederek bir yere gittiğinde ki andas hak ve batıl zâhiri ve aşikâr olur ve her birisi idügin bulunur. (1)

Tarihin bu hâsustaki hükmünden, hâdiseye hâsustan sonra Nâîma-

kiki durumu öğrenmek ve buna dayanarak tarihi bir hükmü vermek ne derse güç bir istir! Yanlışlık sebepler, arasında abes bir surette yapılan tamimlerin yanında, bu tamimlerin iktidar ve nüfus sahipleri tarafından tekrarınınmasından doğan sebepler de vardı. Bundan başka, en mühim hadiselerde ait hususlarda kâfi derecede vestikalara istinat edilmemesi de tarihi hükmün su veya bu türlü oluguna testir eden bir amil olsaktır. Bu yıldendeki tarih felsefesi ile meggul olanlar, bu arada İbn Hâidûn ve Nâîma gibi müverrihler, tarihle uğraşan veya tarihin hükümlerinden bahsedenlere iftan ehlinde mevcut olmanın lâzım gelmesi şart ve vasifları tâjice belirtirler ve derler ki evvelâ, «Halk ağzında sayı olan yalan haberlere iltifat etmemek, vak'aları kaydeden veya anlatan kimselerin mutemec ve bütün sözlerine ragbet etmemek lâzımdır çünkü nice işlerin vukuu keyfiyeti erbabına maluz iken aklı ve izani kit kimseler, bunlara düşüncesizliklerinden dolayı, başka manalar verip galat ve yahut biç asıl yok sözler yazarlar; bu türün manasız ve asılısız sözler, gerçek sanıp nakledenler de her devirde pek fazla bulunur. Sanlıyen, insanlar kadir ve kıymetleri hakkında doğruyu söyleyip insâflı olmak gerektir. Mithedilmeye lâyik olmayan asınalarını himaye veya sens ederse tekzip edilecek derede ikrat göstermemesi chven gerdî. Diğer tarafından memduh görülen ricâli sadice kin ve gareze dayanarak, sem ve zâdihile gaddarlık yapmamak isip eder öphezis ki, bir tarihi hükmü vermek durumunda olan tarihbillerin veya Nâîmanın tâbibi ile iftan ehlinin bu meyzude rüyaşet etmeleri lâzım gelmesi diğer husus ve şartlar daha vardır. Fakat en mühimmi, subjektif hükümlerden ve indi mütaâsiâiârden kaçınarak, herhangi bir kaste makfun olarak turini hakikati kettirmek, inkar etmek vadisine sapmak objektif ve bitâraf kalabilmek olgunluğunun göstermektedir.

Ancak «Tarihin hükmü» metninde nazara alınmasa isip eden mühim bi amil de zaman mesleksidir. Herhangi bir tarihi hadise veya tarih şâhiyet hakkında, zamanı ve sırası gelmeden, bütün vesikalalar tâjice tanımp incelenmeden, her türlü müşahedeler öğrenilip bitâraf bir gosie tetkik edilmeden hükmün ve mütaâsiâiâr yürütümek çok tehlikeli ve ekseriya baştan başa yanılır. Hele tâgliberin ve lehalar ile aleyhtarlarının hayatında, bu tarihi hükümlere teşebbüsün bilâsses bir hâlde tâjice il-

iure (1)

Tarihin bu hususta hükmün, nadîseden bir asır sonra, Nâîmadan da dinliyoruz. Bu ünlü tarihçi de, vak'ayı kaydettiğinden sonra «Ketâmi manstane» diyerek tarihin hükmünü, tâkî Peçevi gibi, belirtmektedir (2).

Bu misal, bu hususta serdedilebilseck binbir misalden birisidir. Atâhim olan nokta, tarihin hükümlerini su veya bu türlü prejolelere sahip olan kimselerden ve nadîselerin üzerinden hentâz zaman silindiri geçmemiş iken dinlemek değil, fakat, her türlü his ve intîâsalârın işlerinin silindiği bir zamanda, müdâkkît, bitâraf ve objektif tarihçilerde öğrenmektedir.

(1) Peçevi, Tarih, II 170. s.

(2) Nâîma, Tarih I, 125 s.

GÜZ DİVANI

CÂMÂRÂ İMÂD

